

Az online folyóiratok hatása a dokumentumszolgáltatásra

A szerzők azt vizsgálják, milyen mértékben csökkentették a teljes szövegű cikkek a hagyományos könyvtárközi kölcsönzést egy egyetemi könyvtárban, alapul véve a *Madridi Orvostudományi Egyetem Könyvtárát (Library of Medicine of University Autonoma of Madrid = UAM)*. Ezen az egyetemen a könyvtárnak 1300 hallgató, 600 PhD-hallgató, 350 professzor és oktató tudományos és kutatási igényeit kell kielégíteni. 2003-ban az egyetem 310 cikket, 177 disszertációt és 72 kutatási projektet tett közzé. A publikációk impaktfaktora 1990–2000 között átlagosan 16,7 volt.

Az UAM könyvtáraiban az elektronikus folyóiratok száma a 2000. évi 650-ről 2003-ra 16 528-ra nőtt. A növekedés nagyrészt a *Madroño* konzorciumban való részvételnek köszönhető. A konzorcium gyűjteményében található az elektronikus folyóiratok 57%-a (2003-ban 9556 cím). Ezek közül a folyóiratok közül 2200 a biológiai-orvostudományi témakörbe tartozik. A *Medline* által indexelt folyóiratok 29%-a elektronikus formában érhető el.

Felmérés az elektronikus források használatáról

Az UAM elektronikus folyóirat-gyűjteményének használtsági adatai szerint a letöltött cikkek száma a 2001. évi több mint 60 ezerről 2002-re megközelítőleg 105 ezerre (73%) nőtt, 2003-ban majdnem elérte a 300 ezret. Ezek az adatok azt mutatják, hogy az elektronikus folyóiratok széles körben elfogadottá váltak, használatuk kellő alapot szolgáltatott egy felméréshez.

A vizsgálat mennyiségi és minőségi adatokra egyaránt kitért. A minőségi adatokat az elektronikus források hatására és a könyvtárközi kölcsönzés használatára vonatkozó kérdőíven gyűjtötték össze. A 86 válaszadó között voltak egyetemi oktatók, doktori fokozatot már elért hallgatók (post-doctoral students), professzorok és posztgraduális

képzésben részt vevő, kutatómunkát végző hallgatók.

A minőségi kérdésekre adott számokkal értékelhető válaszok a felhasználók szokásait, az adatbázisokról és elektronikus folyóiratokról alkotott véleményüket tükrözték:

- Az első kérdés arra vonatkozott, melyik adatbázisokat használják. A válaszokból kiderült, hogy első helyen a *Medline* szerepel, ezt követi a *Web of Science*, az *ISI Current Contents* és a *Cochrane*.
- Arra a kérdésre, hogy a *Medline*-t az *EBSCO* interfészen keresztül érik-e el, a válaszadók 65%-a azt felelte, hogy szívesebben használja a *PubMedet*, mint az *EBSCO/Medline*-t.
- Arra a kérdésre, hogy mit tartanak az elektronikus folyóiratok legnagyobb előnyének, az első helyen az időmegtakarítást jelölték meg, ezt követte a közvetlen hozzáférési lehetőség és a naprakészség, majd a letöltési és tárolási lehetőség.
- A válaszadók 81%-a részesítette előnyben az online változatot a nyomtatottal szemben.
- Az elektronikus folyóiratoknál is előforduló új technológiai lehetőségeket (animáció, multimédia stb.) csak kevesen tartották fontosnak, ami azt jelenti, hogy csak kevesen használtak ilyen folyóiratokat.
- A minőségi információ fontosságára és a kényelemre utaló kérdésre az oktatók és a kutatók a kényelemre a „csak néha” választ jelölték meg, ami megerősíti a kutatók és a hallgatók eltérő szokásairól kapott korábbi kutatási eredményeket (ezek szerint a hallgatók a teljes szöveg azonnali használhatóságát tartották a legfontosabbnak).

A dokumentumszolgáltatás trendjei

A *spanyol egyetemi könyvtárak* adatai azt mutatják, hogy az online folyóiratok bevezetése óta jelentős csökkenés tapasztalható a dokumentum-

szolgáltatásban: 2000–2003 között a csökkenés 17%-os volt, ezen belül 2002–2003-ban 10,8%-os.

A **francia egyetemi könyvtárak** adataiból kitűnik, hogy a csökkenés 1999–2001 között 6,3%-os, 2000–2002 között 27,37%-os, 2001–2002 között 15,25%-os volt.

A **British Library Document Supply Centre** adatai szerint 1999–2000-hez képest 2001–2002-ben a szolgáltatás 12,6%-kal csökkent.

Az amerikai **Kutató Könyvtárak Szövetsége** (*Association of Research Libraries*) adatai ugyanakkor 2,9%-os növekedést mutatnak 2001–2003 között.

Az UAM adatait vizsgálva azt tapasztalták, hogy 1998–1999-ben 62%-kal nőtt a dokumentumszolgáltatás, ami a számítógépesítés eredménye. 2000–2003 között a kérések száma közel stabilnak mondható, kiugró a 2002. év volt (1. táblázat).

1. táblázat

A dokumentumszolgáltatási kérések száma az UAM Orvostudományi Könyvtárában

Év	Kérések száma
2000	1241
2001	1242
2002	1645
2003	1255

A változások okai

Az okokat és a jelenlegi könyvtárközi kölcsönzés jellemzőit a következő szempontok szerint vizsgálták.

A cikkek megjelenésének dátuma

Mivel az elektronikus folyóiratok hozzávetőleg az utolsó kilenc évben terjedtek el, a dokumentumszolgáltatási kérések elsősorban az 1982–1996 között megjelent publikációkra vonatkoznak. Külön számításokat végeztek az utolsó három évben megjelent cikkek iránti kérésekről: ezek aránya évről évre csökken (2. táblázat).

2. táblázat

A 2001–2004-ben publikált cikkekre vonatkozó kérések aránya

A kért év	%
2001	42,8
2002	48,64
2003	38
2004	33,02

Átfutási idő

A dokumentumszolgáltatásban fontos szerepe van az átfutási idő csökkentésének. Az e téren elért eredményeket a 3. táblázat tartalmazza.

3. táblázat

Átfutási idő a könyvtárközi kölcsönzésben

Év	Napok száma	Az öt nap alatt teljesített kérések aránya (%)
2001	13,8	22,50
2002	9,50	30,16
2003	9,08	50,16
2004	9,49	46,18

Teljes szöveg keresése

Vizsgálták azt is, hogy a felhasználók milyen eljárást követnek a teljes szövegű adatbázisok keresésekor. Arra jutottak, hogy a kutatók teljesen elfogadják az elektronikus folyóiratokat, és nincs szándékukban visszatérni a nyomtatott változathoz. Ennek részletei:

- A kutatók számára a cikkek teljes szövegének elérésére a legegyszerűbb út az, hogy az adatbázisból átlépnek az elektronikus folyóiraatra. Ehhez rendelkezésükre állt a PubMed'Linkout lehetősége, tervezték az SFX kapcsolat beállítását is a PubMedhez.
- Legtöbbször a szabad hozzáférésű letéti könyvtárakat (l. PubMed Central) és az elektronikus folyóiratokhoz vezető adatbázisokat használták. Ez azt jelenti, hogy érdemes más adatbázisokhoz is megteremteni a csatlakozási lehetőséget (pl. Elsevier ScienceDirect), amelyek a könyvtár által előfizetett folyóiratokat tartalmaznak.
- A kereséshez a kutatók nagy százalékban használták az UAM által előfizetett elektronikus folyóiratok jegyzékét.
- A dokumentumszolgáltatást, amely lehetővé teszi a hozzáférést a teljes szöveghez, hasznosnak vélték.
- Előfordult, hogy a cikkeket közvetlenül a munkatársaktól vagy a szerzőktől kérték e-mailen.

Eredmények, következtetések

- A könyvtárban azt tapasztalták, hogy az átfutási idő csökkentése, és az elektronikus formában történő szolgáltatás ellenére nem nőtt a kérések száma.
- Az elektronikus folyóiratok hatásának jobb megértéséhez valószínűleg hosszabb időszakot kell vizsgálni.
- Az elektronikus teljes szöveg egyelőre nem tudja teljes mértékben kielégíteni a kutatók igényeit.

Amíg az elektronikus forma csak közelít a nyomtatotthoz, addig a dokumentumszolgáltatásra szükség lesz könyvek és folyóiratok tekintetében egyaránt.

/ECHEVERRIA, Mercedes–BARREDO, Pilar: Online journals: their impact on document delivery. = Interlending & Document Supply, 33. köt. 3. sz. 2005. p. 145–149./

(Viszocsek Eszter)